

“BÜYÜK MALİYECİ” JAMES M. BUCHANAN

Mali Disiplin, Mali Sürdürülebilirlik, Mali Sorumluluk Ahlakı,
Mali Kurallar ve Mali Anayasanın Önemini Bizlere Öğreten
Nobilité ve Nobelite*

Coşkun Can AKTAN¹

Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

İ.GİRİŞ

“... etik, hukuk, siyaset ve felsefe alanlarında yaptığım muhtelif yolculuklara rağmen (..) her şeyden önce maliyeciyim”.²

James M. Buchanan

Yazının başlığındaki “*Büyük Maliyeci*” ifadesini abartı olarak düşünen ve/veya görmek isteyen meslektaşlarımız için birkaç ufak not yazmak isterim. Buchanan 20. Yüzyılda Maliye disiplinin üniversitelerde henüz ilk okutulmaya başlandığı yıllardan itibaren bu araştırma programının neredeyse bütün alt disiplinlerinde ilk yazan ve bundan daha da önemlisi farklı bakış açısıyla etkili kitaplar ve makaleler kaleme alan bir maliyecidir.

Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi alanında ilk yazan düşünürlerden bugüne değin hiçbir maliyeci Mali Tevzin, Mali Disiplin, Mali Sürdürülebilirlik, Mali Sorumluluk Ahlakı, Mali Kurallar ve Mali Anayasa gibi maliyenin ana konularını James M. Buchanan gibi ele almamış ve aynı tutarlılıkla işlememiştir.

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atıf (APA): Aktan, C. C., (2025), “Büyük Maliyeci” James M. Buchanan Mali Disiplin, Mali Sürdürülebilirlik, Mali Sorumluluk Ahlakı, Mali Kurallar ve Mali Anayasanın Önemini Bizlere Öğreten Nobilité ve Nobelite, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 17 (3): 94-113.

² Bu söz Buchanan’ın G. Brennan ile birlikte kaleme aldığı bir kitabının önsözünde yazılıdır. Brennan and Buchanan, Preface: xi.

Bu kısa yazının amacı James M. Buchanan'ın devasa külliyatı içerisinde maliye bilimine yaptığı katkıları ele almak değildir. Bu başlı başına kapsamlı, ağır yükü ve sorumluluğu olan bir projedir. Bu makalenin ana amacı Buchanan'ın akademik kimlik inşasındaki temel yapı taşlarını, metodolojisini ve ona “*büyük maliyeci*” sıfatını yakıştırmamızın gerisinde yatan nedenleri ortaya koymaktan ibarettir.

James M. Buchanan gerçekten büyük bir maliyeci midir? Maliye biliminin öncüleri arasındaki yeri ve konumu nedir? 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl başlarında maliye konularında muhtelif kitaplar ve makaleler kaleme alan yazarlardan bir farkı var mıdır?

II. NOBİLİTE ve NOBELİTE: BÜYÜK İKTİSATÇI ve BÜYÜK MALİYECİ

“Özetle, bu adamın hayatı boyunca yaptığı iş açıkça Nobel kalitesindedir.”³
In sum, the life's work of this man is clearly of Nobelist quality.”
Thomas E. Borcherding

Önce yazımızın alt başlığında kullandığımız iki kelimeyi açıklamakla başlayalım: Nobilite ve Nobelite. Nobilite (nobility) kelimesini “*aristokrat*” manasında değil “*asalet/asillik*” manasında; nobelite (nobility) kelimesini ise Nobel kazanan kişi anlamında kullanıyorum.

James M. Buchanan Tennessee eyaletindeki Rutherford kasabasında doğmuş ve Murfreesboro kasabasındaki bir yüksek okulda eğitimini sürdürmüş fakir bir ailenin çocuğuydu. Fakat 93 yıllık ömründe “*nobility*” olarak ifade edebileceğimiz değerler ve ilkelere sahip bir insan olarak yaşamını sürdürdü. O İngilizce’de “*noble*” olarak ifade edilen “*asılzade*” ya da “*aristokrat*” bir sınıfın mensubu değildi; çiftçi-köylü ailenin bir mensubuydu. Onun sahip olduğu “*nobility*” çalışma ahlakı ve sorumluluk ahlakı ile ilintiliydi. Onun bir akademisyen olarak sahip olduğu “*nobility*” sonuçta ona “*nobelite*” olarak geri döndü. Yaklaşık yarım asırlık çalışmasının sonunda 67 yaşında Nobel ekonomi ödülü ile onurlandırıldı.

³ Borcherding, 2002a. Borcherding’in Buchanan’ın kamu maliyesine katkıları üzerine kaleme aldığı bir başka çalışması için bkz. Borcherding, 2002b.

İktisat bilimi alanında yazılan geniş literatüre bakarsanız “büyük iktisatçılar” (great economists) başlığı altında çok sayıda kitap ve makale yayınlandığını görebilirsiniz. Buradaki “büyük” sıfatının “ideolojik akrabalık” saplantısına teslim olmadan yerinde ve fazla abartıya kaçmadan ve mümkün olduğu ölçüde “objektif” davranarak kullanılması halinde yanlış olmayacağı kanaatindeyim. Hemen not edelim James M. Buchanan’ın ismi de “büyük iktisatçılar” başlığı altında yayınlanan bazı kitaplar içerisinde yer almaktadır.⁴

Benim bu yazımın başlığında kullanılan “Büyük Maliyeci James M. Buchanan” da haybeye kullanılmış bir söz değildir. Nobel Ekonomi ödülü sonrasında Kamu Tercih (Public Choice) ve Anayasal Politik İktisat (Constitutional Political Economy) alanlardaki katkıları ön plana geçtiğinden dolayı onun Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi alanlarındaki katkıları arka planda kalmıştır. Oysa James M. Buchanan maliyenin bir disiplin olarak doğuşundan günümüze “büyük maliyeci” sıfatını fazlasıyla hak eden bir akademisyendir.

III. BUCHANAN’IN AKADEMİK KİMLİK İNŞASI

James M. Buchanan (1919-2013) üniversite eğitimini Middle Tennessee State College’da (B.S., 1940), yüksek lisans eğitimini Tennessee Üniversitesi’nde (MA, 1941) ve doktora eğitimini de Chicago Üniversitesi’nde (Ph.D, 1948) tamamladı. 1950’den 1969’a kadar çeşitli üniversitelerde ders verdi. 1969’dan 1983’e kadar Virginia Politeknik Enstitüsü’nde ve 1983’ten itibaren de Fairfax, Virginia’daki George Mason Üniversitesi’nde sürdürdü. 1986 yılında özellikle “kamu tercihi teorisi”ne katkıları dolayısıyla Nobel Ekonomi Ödülü ile onurlandırıldı.

James M. Buchanan’ın maliye alanındaki katkılarını incelemeyen önce Buchanan’ı Buchanan yapan akademik kimlik özelliklerine bir bakalım istiyorum.

İlk olarak Buchanan’ın çalışma ahlakı (çalışkanlık, üretkenlik, adanmışlık, devamlılık vb.) onun akademik kimliğinin temel yapı taşlarından birisi ve belki de en önemlisidir. İkinci olarak Buchanan’ın çalışmalarında hâkim olan felsefi derinlik, disiplinler arası alışveriş, görüş ve düşüncelerindeki tutarlılık onun akademik saygınlığına katkı sağlayan bir husus olmuştur. Amerikalı ünlü iktisatçı Thomas Romer Buchanan’ın “akademik tutarlılık” çizgisini şu sözlerle anlatmaktadır:

⁴ Bkz. Schumpeter, ([1952]2003). Blaug, 1998; Thornton, 2014; Mochrie, 2019; Yuch, 2019.

“Buchanan’ın çalışmaları meslek yaşamı boyunca inanılmaz ölçüde bir tutarlılık göstermiştir. Devletin bireyselci bir yaklaşım ile açıklanması, devletin bir politik mübadele kurumu olarak ele alınması, anayasal kuralların öneminin kavranması hep Buchanan sayesinde mümkün olmuştur.” (1998:167)

Kamu Tercihî okulunun önemli isimlerinden birisi olarak kabul edilen Charles Rowley de *“James McGill Buchanan’ın Ekonomik Felsefesi”* başlığını taşıyan makalesinde Buchanan’ın fikirlerindeki devamlılık ve tutarlılık konusunda şunları yazar:

“Buchanan’ın araştırma programı yaklaşık kırk yıl boyunca tutarlı bir şekilde politik karar alma sürecini analiz etti. Buchanan, neredeyse tek başına, devlete bakış açısını önemli ölçüde değiştirdi.” (1987:185)

Kamu maliyesi ve kamu ekonomisi literatürüne çok sayıda kitap ve makale ile katkılar sunan Roger Congleton Buchanan’ın çalışmalarındaki *“tutarlılık”* konusuna özel bir vurgu yapmaktadır:

“Kamu ekonomisi dışında pek çok alanda yazmıştır ve çalışmaları tutarlı bir şekilde olarak bireyci bir metodolojiyi vurgulamıştır.” (1988:152)

Stanford Üniversitesi’nde görev yapmış ve ünlü The Concise Encyclopedia of Economics’in editörü David R. Henderson da Buchanan’ın katkıları konusunda şunları yazmaktadır:

“Belki de Buchanan’ın ekonomiye en önemli katkısı, iki kamusal tercih düzeyi arasında yaptığı ayırmadır: İlki anayasal kuralların belirlendiği düzey ve ikincisi de anayasa sonrası düzey. Birincisi, bir oyunun kurallarını koymak ve ikincisi, oyunu kurallar dâhilinde oynamak demektir.” (Henderson, 2011)

1965-1966 yılları arasında Buchanan’ın kurmuş olduğu Virginia Üniversitesi’ndeki Thomas Jefferson Politik İktisat Araştırmaları Merkezi’nde doktora sonrası araştırmalar yapan Thomas E. Borchering Buchanan’ın akademik başarısını ve katkılarını en güzel şekilde özetleyen bir başka akademisyendir:

“Bilimsel keşfin doğası göz önüne alındığında, Buchanan’ın bir meslektaş ve öğretmen olarak etkisinin yerini dolduracak şeyler bulunurdu. Bilgi açısından bütünleşmemiş antik ve Orta Çağ dünyasında bile bilim tarihi bunu defalarca doğrular. Ancak ikameler asla mükemmel değildir ve her zaman maliyetlidir. Mesleğimiz James Buchanan’ın yokluğunda daha da fakir olurdu.” (2002a:14)

Norveçli iktisatçı Agnar Sandmo da Buchanan’ın katkılarını nazik ifadelerle takdir eden bir başka akademisyendir. Sandmo Buchanan’ın iktisat bilimine katkılarını şu sözlerle özetlemektedir:

“James Buchanan şüphesiz zamanımızın en etkili ekonomistlerinden biridir. Kamu tercihi veya yeni politik iktisat alanının kurucusu olarak kamu ekonomisi ve ekonomi politikasının incelenmesinde yeni bir yaklaşım geliştirmiştir. Kamu tercihi ekonomi politikasının incelenmesine yönelik belirgin bir yaklaşım olarak kabul edilmeye başlanmış hem Amerika Birleşik Devletleri’nde hem de dünyanın geri kalanında çok sayıda araştırmacı tarafından benimsenmiştir.” (1990:50)

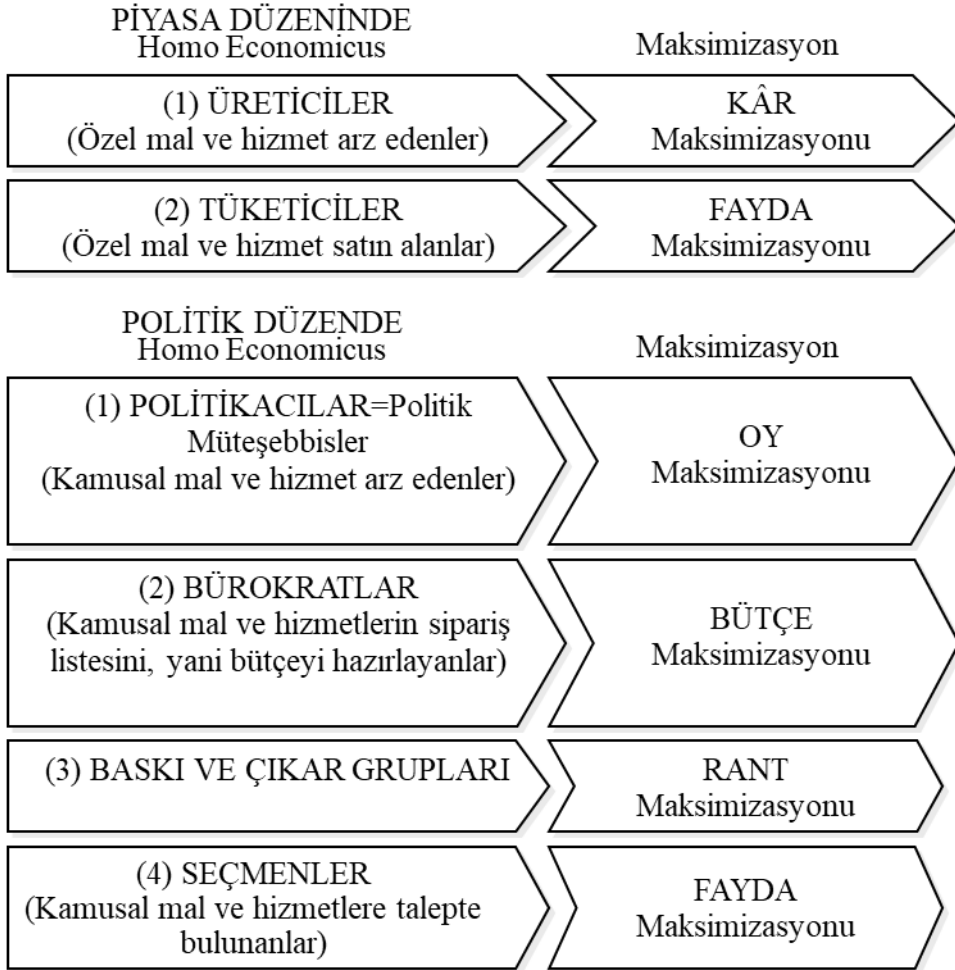
Makro İktisat alanında etkili bir kitap yazarak bu ders kitabına “kamu tercihi” perspektifini yerleştirmeyi başaran Florida Devlet Üniversitesi profesörlerinden James D. Gwartney de Buchanan’a olan vefa borcunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Buchanan derslerinin teması açtı: Ekonomik analiz hem piyasanın işleyişini hem de politik sürecin işleyişine dair bilgimizi artırabilir. Alternatif ekonomik örgütlenme biçimlerinin nasıl işlediğine dair bilgi olmadan, politika seçenekleri arasında mantıklı bir seçim yapmak imkânsızdır.” (Gwartney et.al. 2014:127)

Gerçekten de Buchanan ortodoks kamu ekonomisi ve kamu maliyesi yazarlarından farklı olarak siyasal karar alma süreci ile piyasa sürecini benzer bir analogi ve ilkeler (metodolojik bireycilik, politik mübadele, homo economicus) etrafında incelemiştir. Buchanan piyasanın işleyişinde üretici ve tüketici maximand’ları (kar maksimizasyonu, fayda maksimizasyonu) ile siyasi aktörlerin maximand’ları (oy maksimizasyonu, bütçe maksimizasyonu, rant maksimizasyonu) arasında benzer bir analogi yaparak çalışmalarını sürdürmüştür. Buchanan’ın metodolojik ilkeleri oldukça basit ve anlaşılırdır. Ona göre pazara çıkıp elma ve çilek alma tercihinde bulunan bir tüketici nasıl ki bütçesi ve faydasını hesaba katarak rasyonel

davranıyorsa sandığa gidip oy kullanan seçmen de benzer şekilde çıkarına (menfaatine), ideolojisine vs. faktörlere dayalı olarak oy kullanmaktadır. Elma ve çilek arasındaki tercih ile X partisi ile Y partisi arasındaki tercih tamamen fayda maksimizasyonu ile alakalıdır. Pazarda meyve ve sebze satanların ana güdüsü (motivasyonu) nasıl ki kâr maksimizasyonu ise siyasetçilerin ana motivasyon kaynağı oy maksimizasyonudur (Şekil-1).

Şekil-1: Piyasa Ekonomisi ve Kamu Ekonomisi’nde Maximand”lar

Buchanan akademik kariyerinin başından itibaren klasik politik iktisadın öncülerinin izini takip etmiştir. Buchanan’ın çalışmalarında metodolojik bireycilik,

homo economicus, rasyonalite gibi ilkeler hâkimdir. William F. Shughart ve Robert D. Tollison onun metodolojik ilkeleri üzerine şunları yazmaktadır:

“Buchanan, ekonominin içinde ve dışında çok sayıda literatüre katkıda bulunmuştur, dolayısıyla onun çalışmasını veya metodolojik yaklaşımını genel terimlerle karakterize etmek bazen biraz zor olabilir. Zamana ve takip ettiği özel konuya bağlı olarak Buchanan çeşitli metodolojik tarzlarda karşımıza çıkıyor. Bununla birlikte, Buchanan'ın temelde normatif bir iktisatçı olarak çalıştığını söylemek doğru olur. (...) Buchanan ‘en iyinin’ ne olduğunu belirlemeye yönelik herhangi bir olasılık sunması anlamında bir refah ekonomisti ya da faydacı (utilitarian) değildir. Daha ziyade o, insanların iş birliği yaparak kendilerini daha iyi hale getirebilecekleri yolları ve araçları bulmaya çalışan bir sözleşmecî düşünürdür.” (2002:176)

Kamu tercihi disiplininin öncülerinden William F. Shughart ve Robert D. Tollison'un gayet isabetli bir şekilde ifade ettikleri üzere Buchanan'ı sadece “maliyeci” ya da “iktisatçı” olarak adlandırmak büyük haksızlık olur; onu derin felsefe ile beslenmiş “sosyal bilimci” olarak görmek daha doğrudur. Buchanan'ın “sözleşmecilik” ve “anayasacılık” felsefelerine olan inancı onun kamu maliyesini bir sonraki aşamada “anayasal maliye” adı verilen bir disipline taşımasına yardımcı olmuştur. Buchanan tüm akademik yaşamında iradi-ihiyari-takdiri kararlar yerine kurallar ve kurumların önemi üzerine çalışmalar yapan bir sosyal bilimcidir. Kamu maliyesinde “mali kurallar” (fiscal rules) perspektifi Buchanan'ın öncülüğünde ortaya çıkmış ve gelişmiş bir düşüncedir.

Buraya kadar Buchanan'ın iktisat ve maliye bilime katkıları üzerine kaleme alınmış bazı yazılardan alıntılar yaparak Buchanan'ın felsefesini ve görüşlerine dair takdir ifadelerine yer verdik.⁵ Bu çerçevede Buchanan'ın akademik kimlik inşasında belirgin olan bazı özelliklerini de bir şekil üzerinde göstererek açıklamaya çalışalım (Şekil-2).

Buchanan'ın akademik felsefesinde dört temel yapı taşı ya da sütun bulunur: (1) klasik liberalizme (klasik politik iktisada) olan bağlılığı, (2) Araştırmalarını metodolojik bireycilik, rasyonalite, “homo academicus” gibi ilkeler ile açıklaması,

⁵ Buchanan'ın katkıları üzerine başkaca kitap ve makaleler olduğunu da burada not etmek isteriz. Bkz. Brennan, 1987, 1990; Locksley, 1981; Mueller, 1984.; Reisman, 1990; Atkinson, 1987; Vanberg, 1987; Wagner, 2018; Aligica et.al. 2018.

(3) Kurallar ve kurumların önemine yaptığı vurgu, (4) sözleşmecilik temeline dayalı bir anayasacılık felsefesi.

Şekil-2: Buchanan’ın Akademik Felsefesinde Dört Temel Yapı Taşı

Klasik Politik İktisada Bağlılık { Ekonomik Özgürlükler Piyasa Ekonomisi Sınırlı Devlet }	Metodoloji { Metodolojik Bireycilik Rasyonalite Homo Economicus Politik Mübadele (Catallaxy) }
Sözleşmeci Anayasacılık { Sosyal Sözleşme Felsefesi Anayasacılık Siyasi Gücün Sınırlandırılması }	Kurallar ve Kurumlar { Oyunun Kurallarının Önemi Mali Kurallar Parasal Kurallar Kurumlar }

IV. BUCHANAN’IN KARIYER MASAMAKLARI

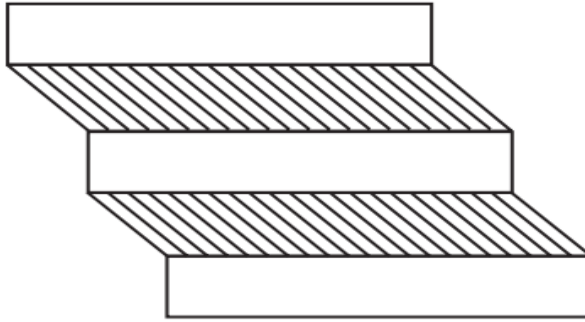
James M. Buchanan akademik kariyerine “maliyeci” olarak başlamış bir araştırmacıdır. Henüz 22 yaşında Profesör Charles P. White danışmanlığında akaryakıt tüketim vergileri üzerine bir master tezi tamamlamış (Buchanan, 1941), ardından Chicago Üniversitesi’nde doktora eğitimine başlayarak 1948 yılında mali federalizm ve mali tevzin konusunda bir doktora tezini savunarak doktora derecesini almıştır (Marciano, 2019).

Buchanan doktora tezinin ardından kamusal mallar teorisi, kamu borçlanması teorisi, vergileme teorisi vb. alanlarında ufuk açıcı ve gerçekten öncü kitap ve makalelere imza atmıştır. *Kamu Ekonomisi* adı verilen araştırma programı içerisinde yer alan *Kamusal Mallar* konusunu bugüne değin maliyeciler arasında ilk ve en kapsamlı bir şekilde inceleyen Buchanan’dır. Keza Buchanan kamu borçlanmasının ve bütçe açıklarının olumsuz etkileri konusunda geleneksel maliyedeki inancı yıkan “*mali muhafazakârlık*” felsefesinin öncüsü olmuş bir maliyecidir. Buchanan 1970’li yıllarda yazdığı kitaplarla Keynezyen iktisadın ve fonksiyonel maliyecilerin kamu harcamaları, vergileme, borçlanma ve bütçe açıkları konularındaki görüşlerini sil baştan yazan bir perspektifi ortaya koymuştur.

Buchanan büyüyen ve genişleyen bir Leviathan'ın mali araçlar kullanarak ekonomideki genel dengeleri alt üst etmesini şiddetle eleştirerek devletin mali alandaki güç ve yetkilerinin anayasal kural ve kurumlarla sınırlandırılmasını savunmuştur.

Buchanan kendi akademik kariyerinin basamaklarını bir eserinde merdiven şeklinde çizmiştir (Şekil-3A) Ona göre bir bilim insanının daima vizyonunu genişletecek bir çalışma içerisinde olması gerekir.⁶

Şekil-3A: Buchanan Merdiveni (Kendi Çizimiyle)

Kaynak: Buchanan, J. M. The Collected Works of James M. Buchanan, Vol. 4. Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice Foreword by Geoffrey Brennan (Indianapolis: Liberty Fund, 1999).

Online tam metin: <https://oll.libertyfund.org/titles/brennan-the-collected-works-of-james-m-buchanan-vol-4-public-finance-in-democratic-process>

⁶ Kendi ifadesiyle: “*One must, someshift his vision, in order to change the steps into risers and vice versa.*” Buchanan, J. M. The Collected Works of James M. Buchanan, Vol. 4. Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice Foreword by Geoffrey Brennan (Indianapolis: Liberty Fund, 1999).

Online tam metin: <https://oll.libertyfund.org/titles/brennan-the-collected-works-of-james-m-buchanan-vol-4-public-finance-in-democratic-process>

Şekil-3B: Buchanan Merdiveni

Kaynak: Bu çalışmanın yazarı tarafından düzenlenmiştir.

Ben Buchanan’ın yukarıda çizdiği bu şekile “*Buchanan Merdiveni*” adını vermeyi uygun buluyorum. Buchanan’ın akademik kariyerindeki ilerlemeyi üç basamaklı bir merdiven olarak görüyorum. Birinci basamakta *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*; ikinci basamakta *Kamu Tercihi*, üçüncü basamakta ise *Anayasal İktisat* (*Anayasal Maliye*) yer almaktadır. Buchanan Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi disiplinlerini alarak bunları Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat adı verilen iki kardeş disipline taşımıştır.

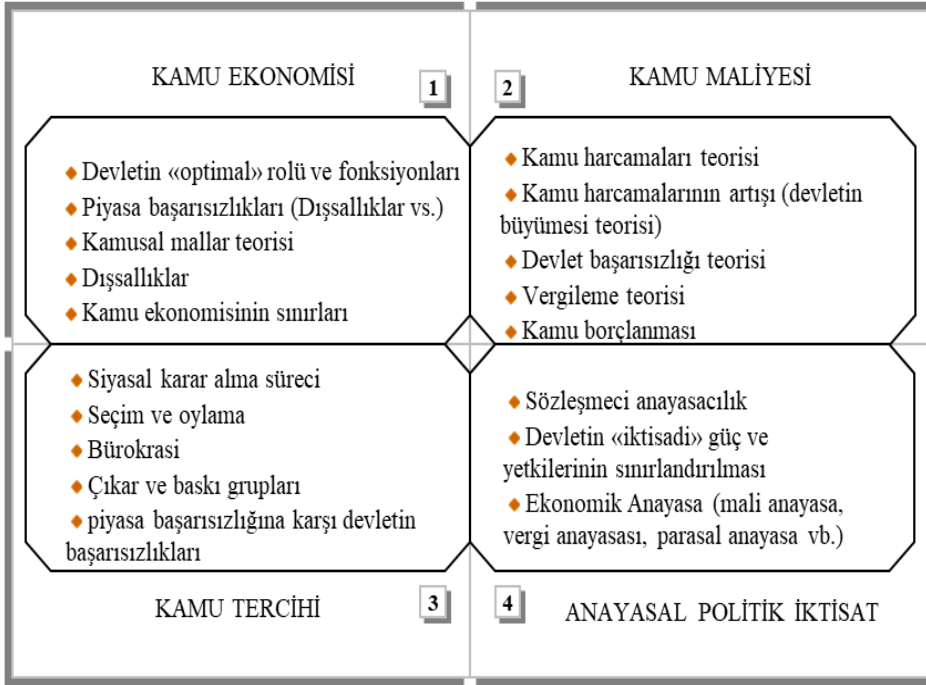
Buchanan’ın Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi ile başladığı yolculuk daha sonra özellikle Kamu Tercihi ve Anayasal Politik İktisat ile çok daha başka bir yöne evrilmiştir. Buchanan’ın fikirlerindeki ve çözüm önerilerindeki tutarlılık işte burada gizlidir. Merdiven basamaklarındaki ilişki şu tutarlılıkla ilerler:

- Piyasa başarısızlıklarının çözümünde devlete düşen bir rol ve fonksiyon mevcuttur (kamu ekonomisi),
- Devlet mali araçları kullanarak kamu ekonomisinin amaçlarının gerçekleştirilmesine katkılar sağlar (kamu maliyesi),
- Siyasal karar alma sürecindeki aktörlerin davranış, karar ve tercihleri neticesinde devlet büyür, gelişir ve bir Leviathan’a dönüşür (kamu tercihi),
- Devletin genişlemesi kaçınılmaz olarak devletin başarısızlığına yol açar (kamu tercihi).

- Çözüm Leviathan’a gem vurmak, aşırı büyümüş devletin mali alandaki güç ve yetkilerini anayasa içerisinde sınırlandırmaktır (anayasal iktisat, anayasal maliye).

Akademik kariyerine Kamu Ekonomisi, Kamu Maliyesi, Kamu Tercihi, Anayasal İktisat, Anayasal Maliye olarak devam eden bir iktisatçının nasıl büyük bir tutarlılık ve devamlılık izleyerek kamu maliyesi meselelerini ele aldığı takdire ve övgüye değerdir. Buraya kadar yaptığımız açıklamaları geliştirdiğimiz bir şekil üzerinde ortaya koymaya çalışalım (Şekil-4).

Şekil-4: Buchanan’ın Gelişmesine Katkıları Sunduğu Birbirleriyle Yakın Bağlantılı Dört Araştırma Programı

V. KAMU MALİYESİNDE DEVRİM!

“Frank Ramsey’in 1927’de yazdığı muhteşem makalesi ((Vergilendirme Teorisine Katkı) kamu maliyesinde bir dönüm noktasıdır. Ramsey’in makalesi (...) kamu maliyesinde devrim yaratan bir gelişme olarak düşünülebilir.” (2015:235)

Joseph Stiglitz

Frank Ramsey 30 yıllık kısa ömrü olan bir deha (dahi) olabilir; fakat “*kamu maliyesinde devrim yaratan*” (revolutionising public finance) ifadesini kullanarak onu kamu maliyesinin öncülerinden birisi olarak görmek aşırı bir abartıdır. Üstelik bu oldukça abartılı ve gereksiz iltifat Nobel kazanmış bir iktisatçıya aittir.⁷ Bunun sebebi ideolojik akrabalık ve Keynezyen maliyeye olan yakınlık ile açıklanabilir.

Ramsey örneğini şu açıdan vermeyi uygun bulduk. Geçmişten günümüze maliyenin bir meselesi ya da konusu üzerine makale kaleme alan çok sayıda yazar bulunmaktadır. Arthur Cecil Pigou, Francis Edgeworth, Maffeo Pantaleoni, Erik Lindahl, Knut Wicksell, Antonio de Viti de Marco, Adolp Wagner, Fritz Neumark gibi isimlerin tamamı maliye bilimine muhtelif çalışmaları ile katkılar sunmuşlardır. Fakat Ramsey dâhil bunların hiç birisini “*kamu maliyesinde devrim yaratan*” ifadesiyle gereksiz iltifat ile ödüllendirmenin bir manası yoktur.

Stiglitz sadece tekil bir örnektir; devletçiliği, devlet müdahalesini ve fonksiyonel maliye görüşünü savunanlar Buchanan’ın kamu ekonomisi, kamu maliyesi, kamu tercihi ve anayasal maliye konularındaki görüşlerini çoğunlukla görmezden gelmeyi yeğlemişlerdir.⁸ Neden? bunun iki ana sebebi vardır. (1) Akademisyenler “bilimsel” ve “objektif” kelimelerini çok sık kullansalar da aslında her sıradan insan gibi ideolojik saplantı ve bağımlılıkla hareket ederler. Önyargılar, ön kabuller, bilgisizlik, yüzeysellik vb. bu konuda etkili olan başlıca faktörlerdir. (2) Akademisyenler belki de hiçbir meslek sınıfı ile mukayese edilmeyecek kadar patolojik kıskançlık ve haset duygularına sahiptirler.

⁷ Buchanan’dan 15 yıl sonra Nobelite ile onurlandırılan Stiglitz maalesef kitap ve makalelerinde Buchanan ve onun kamu ekonomisi, kamu maliyesi ve kamu tercihi disiplinlerine olan katkılarını daima görmezden gelmiş, benim görebildiğim kadarıyla kitap ve makalelerine zoraki birkaç atf eklemiştir. Bkz. Stiglitz, & 2000 ; Atkinson & Stiglitz. 1980.

⁸ Aynı şeyin ülkemiz için de geçerli olduğunu söyleyebilirim. Maalesef ülkemizde kıdemli maliye hocalarımızın kitaplarında ve yazılarında Buchanan’ın kamu maliyesinin öncülerinden biri olduğu nadiren yer alan bir ifadedir.

Kanaatimce sözde bilimsellik adı altında “*bilimcilik*” (scientism) yapan; boş, saçma-sapan grafikler, formüller, denklemler, modeller aracılığıyla maliye konularını ele alan iktisatçılar ve maliyeciler gerçek dünyanın mali sorunlarına maalesef çözüm üretmemişlerdir. Kamu maliyesinde devrim yaratacak bir “buluş” yapmak, mucizevi bir “mali ilaç” keşfetmek gibi manasız işlerin ve hayallerin peşinde koşmanın gereği yoktur! Buchanan’ı diğer maliyecilerden ayıran en büyük özellik budur. O gerçek dünyanın meselelerini basitçe değil, kurallara dayalı basit ilkeler etrafında incelemiştir.

VI. SON SÖZ

James M. Buchanan sosyal bilimlerin birçok alanında (iktisat, siyaset bilimi, hukuk, etik, felsefe, sosyoloji vb.) eşsiz eserleri bize miras bırakmış bir düşünür ve fikir adamıdır (Aktan, 2016:307). Buchanan’ın Opera Omnia’sı (Buchanan Külliyyatı) (Aktan, 2025) gerçekten o kadar geniştir ki, kamu ekonomisi ve kamu maliyesine olan katkıları onun akademik birikiminin sadece bir parçasıdır. Kamu maliyesinin öncülerinden biri olarak kabul ettiğimiz Richard Musgrave başta olmak üzere, Nobel ekonomi ödülü kazanmış olan William Vickrey, James Mirrlees, Joseph Stiglitz gibi iktisatçı ve maliyecileri küçümsemek ve değersizleştirmek hadsizliğinde bulunmadan; Buchanan’ın bu isimlerin ve diğerlerinin çok üzerinde bir üst basamakta yer alan maliyeci olduğunun altını çizmek isterim.

James M. Buchanan’ı diğer maliyecilerden ayıran en önemli özellik şudur. O Leviathan adını verdiği devletin ağır, haksız ve keyfi vergiler koyarak topladığı paraları hesap vermeden keyfice harcamasını doğru bulmamıştır. Devletin kaçınılmaz olarak büyümeye eğilimli bir organizasyon olduğunu ve artan kamu harcamalarının israf, savurganlık, hırsızlık ve yolsuzluklara yönelebileceğini görmemize yardımcı olmuştur. Devletin büyümesi ve devletin başarısızlığı konularını Buchanan ve onun izinde Kamu Tercihi alanında çalışmalar yapan iktisatçılar teorik ve ampirik çalışmalarla ikna edici biçimde ortaya koymuşlardır.

Buchanan 20. Yüzyılda kamu maliyesi ve kamu ekonomisinin hemen her alanında “ilk”leri yazan bir maliyecidir. James M. Buchanan’ın kamusal mallar, kamu ekonomisinin rolü, kamu ekonomisinin büyümesi, kamu ekonominin büyümesinin ortaya çıkardığı sorunlar, devletin iktisadi faaliyetlerinin sınırı, merkezi devlet ile yerel idareler arasında hizmet ve gelir paylaşımı, bütçe açıkları sorunu, devlet borçlanması olumsuz sonuçları, vergilemenin yıkıcı etkileri ve sonuçları, mali yanılgı (fiscal illusion), tahsis ilkesi (earmarking), mali anayasa, vergi anayasası,

parasal anayasa gibi konuları ele alan yazıları bugün tüm dünyada ve ülkemizde kamu maliyesi sorunlarına deva olacak görüş ve önerilerdir.

Buchanan “kamu maliyesi”ni birebir “özel maliye” ile benzer şekilde ele alır. Ona göre nasıl ki bireyler kendilerine ait özel yaşamlarında harcamalarını ve gelirlerini bir disiplin ve sorumlulukla yönetiyorlarsa hükûmetlerin de millettten topladığı paraları (vergileri) aynı sorumluluk ahlakı anlayışı içerisinde harcaması gerekir. Nasıl ki bir bireyler aşırı ve sorumsuz harcamalarını borçlanma ile karşılamaları halinde bunun maliyetlerine katlanmak zorunda kalıyorlarsa hükûmetlerin de borçlanma yetkilerinin sınırlı olması gerekir.

Öte yandan yukarıda ifade edildiği üzere Buchanan aşırı büyümüş devletin (Leviathan) ağır, haksız ve keyfî vergiler koyan “vergi devleti”ne dönüşmesini daima eleştirmiş; vergileme güç ve yetkisini sınırlayacak bir “*vergi anayasası*” oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Buchanan derin bir felsefî birikimle ideal bir malîyenin sahip olması gereken ilkeler, kurallar ve kurumları incelemeye ve çözüm önerileri sunmaya çalışmıştır.

Özetle, James M. Buchanan 20. yüzyılda kamu maliyesinin temel meselelerini (kamusal mallar, kamu harcamaları, kamusal mallar, denk bütçe, mali disiplin ve mali sorumluluk ahlakı, kamu borçlanması, federalizm ve yerel yönetimler maliyesi, mali anayasası, vergi anayasası vs.) en etkili şekilde ele alan bir maliyecidir.

Buchanan kamu ekonomisi ve kamu maliyesi araştırma programlarının sadece “*öncüsü*” değil, gerçek “*kurucusu*” olarak adlandırılmayı hak eden bir akademisyendir.

En başta üniversitelerin maliye bölümlerinde görev yapan tüm öğretim üyelerinin, kendini “*maliye bilim insanı*” olarak gören akademisyenlerin, “*ben maliyeciyim, vergi hukuçusuyum, vergi uygulamacısıyım vb.*” diyen herkesin ama herkesin dürüstlikle kamu ekonomisi ve kamu maliyesine eşsiz katkılar sunan bu mütevazî bilim insanının görüşlerini anlaması ve onun mirasına sahip çıkması gerekir.

James M. Buchanan’ın kamu ekonomi ve kamu maliyesine katkıları bugüne değin birçok iktisatçı ve maliyeci tarafından incelenmiştir.⁹ Kanaatimce genç

⁹ Türkçe literatürde Buchanan’ın maliyeye ve daha genel anlamda sosyal bilimlere katkıları konusunda bkz. Aktan, 1994; Odabaş, 2001; Kalkan, 2017.

maliyecilerin Buchanan'ın devletin optimal görev ve fonksiyonları, devlet faaliyetlerinin ve devlet harcamalarının sınırları, devletin büyümesi ve genişlemesinin nedenleri ve sonuçları, büyüyen devletin (Leviathan) mali ve parasal araçlar kullanarak ekonomiye müdahalesinin olumsuz sonuçları, devlet başarısızlığı teorisi, Keynezyen açık bütçe politikasının ortaya çıkardığı tahribatlar, ağır vergilerin mikro ve makro ekonomik sonuçları, vergi yükü yanısıra vergi dışı finansman kaynağı olarak borçlanmanın ve borç yükünün yıkıcı sonuçları gibi konular üzerinde çalışarak onun maliye bilimine katkılarını daha ayrıntılı olarak ortaya koymaları önem taşımaktadır. Buchanan'ın kamu ekonomisi ve kamu maliyesinin ötesinde kamu tercihi ve anayasal politik iktisat alanındaki görüşleri de onun "*anayasal maliye*" alanındaki reform önerilerini anlamamız için önem taşımaktadır.

Kaynakça

Aktan, C.C. 1994. "James M. Buchanan'ın Politik İktisada Katkıları", Maliye Yazıları Dergisi, Ocak-Mart 1994, s.32-65.

Aktan, C. C. 2016. "Nobel Laureate James M. Buchanan's (1919-2013) Contributions To Political Economy". International Journal of Social Sciences and Humanity Studies, 8(1).

Aktan, C. C. 2025. Opera Omnia James M. Buchanan (Siyaset ve Hukuk Felsefesi'nden Anayasal Politik İktisat'a; Kamu Maliyesi'nden Kamu Tercihi'ne "Buchanan Külliyyatı"'na Genel Bir Bakış), İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları.

Aligica P.D. & C. J. Coyne and S. Haeffele (eds). 2018. Exploring the Political Economy and Social Philosophy of James M. Buchanan, Rowman & Littlefield Publishers.

Atkinson, A. B. & J. E. Stiglitz. 1980. Lectures on Public Economics. New York: McGraw Hill.

Atkinson, A. B. 1987. "James M. Buchanan's Contributions to Economics", Scandiniavian Journal of Economics, Vol 89. pp. 5-15.

Blaug, M. 1998. Great Economists Since Keynes: An Introduction To The Lives

& Works Of One Hundred Modern Economists (2nd ed). London: Edward Elgar.

Borcherding, T. E. 2002a. A Report to the Committee on the Nobel Prize in Economic Science, 1985: the Contributions Of James M. Buchanan To Economics And Political Economy, Claremont Colleges Working Papers, No. 2002-02, Claremont McKenna College, Department of Economics, Claremont, CA.

Borcherding, T. E. 2002b. “The Contributions of James M. Buchanan to Public Finance and Political Economy.”, Public Finance Review, 30(6), 646-666.

Brennan, G. 1987. “The Buchanan Contribution.” Finanzarchiv 45: 1–24.

Brennan, G. 1990. “James Buchanan's Public Economics: One Proposition, Two Speculations And Three Queries”. Constitutional Political Economy 1, 113–133.

Brennan, G. & J. M. Buchanan, 1980. The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution, New York: Cambridge University Press.

Buchanan, J. M. 1941. Gasoline Tax Sharing Among Local Units Of Government In Tennessee. Master's Thesis, University of Tennessee. hDp://trace.tennessee.edu/utk_gradthes/2683.

Buchanan, J.M. 1948. Fiscal Equity in a Federal State. PhD thesis. Chicago, Illinois: The University of Chicago.

Buchanan, J. M. 1999. The Collected Works of James M. Buchanan, Vol. 4. Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice Foreword by Geoffrey Brennan (Indianapolis: Liberty Fund).

Online tam metin: <https://oll.libertyfund.org/titles/brennan-the-collected-works-of-james-m-buchanan-vol-4-public-finance-in-democratic-process>

Congleton, R. D. 1988. “An Overview of the Contractarian Public Finance of James Buchanan”, Public Finance Quarterly, vol 16, No 2, April.

Gwartney, J. D.; Stroup, R. L.; Sobel, R. S.; Macpherson, D. A. 2014. Macroeconomics: Private and Public Choice Published by Cengage Learning.

Henderson, D.H. 2011. “James M. Buchanan 1919-2013", The Library of

Economics and Liberty, Liberty Fund, Inc.
<https://www.econlib.org/library/Enc/bios/Buchanan.html>

Kalkan, B. 2017. James M. Buchanan: Demokrasinin Patolojileri ve Anayasal Çözüm Önerileri. Ankara: Liberte Yayınları.

Locksley, G. 1981. "Individuals, Contracts and Constitutions: The Political Economy of James M. Buchanan", in: J. R. Shackleton and G. Locksley, Twelve Contemporary Economists, London: The Macmillan Press Ltd.

Marciano, A. 2019. "Buchanan and Public Finance: The Tennessee Years", Review of Austrian Economics, 32:21.

Mueller, D. G. 1984. "Mueller on Buchanan", in: W. Breit and K. G. Elzinga (Ed.) Contemporary Economist in Perspective, Greenwich, Connecticut JAI Press.

Odabaş, H. 2001. James M. Buchanan'ın Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Alanındaki Katkılarının Değerlendirilmesi, DEÜ. SBE. Doktora Tezi.

Reisman, D. 1990. The Political Economy of James Buchanan, College Station: Texas A-M University Press.

Romer, T. 1998. "On James Buchanan's Contributions to Public Economics", Journal of Economic Perspectives, vol 2. No 4, Fall-1998.

Rowley, C. K. 1987. "The Economic Philosophy of James McGill Buchanan", Journal of Public Finance and Public Choice, 1987/3.

Schumpeter, J. A. ([1952]2003). Ten Great Economists from Marx to Keynes. London: Routledge.

Sandmo, A. 1990. "Buchanan on Political Economy -- A Review Article", Journal of Economic Literature, vol XXVIII, March 1990.

Shughart, W.F. & Tollison, R.D. 2002. "A Creative Theorist in His Workshop: James M. Buchanan as a Positive Economist". In: Brennan, G., Kliemt, H., Tollison, R.D. (eds) Method and Morals in Constitutional Economics. Studies in Economic Ethics and Philosophy. Springer, Berlin, Heidelberg.

Stiglitz, J. E. 2015. “In Praise Of Frank Ramsey’s Contribution To The Theory Of Taxation”. The Economic Journal, 125(583), 235–268.

Stiglitz, J.E. & J. K. Rosengard. 2000. Economics of the Public Sector, Fourth edition. W.W. Norton Company.

Thornton, P. 2014. The Great Economists: Ten Economists Whose Thinking Changed the Way We Live. London: Pearson; Mochrie, R. 2019. Great Economists Who Shaped the World and What They Can Teach Us, Bloomsbury.

Vanberg, V. 1987. “J.M. Buchanan and F. A. Hayek: The Thought of Two Nobel Laureates”, Market Process, vol 5, No: 1, Spring 1987.

Wagner, R. E. (Ed.) 2018. James M. Buchanan, A Theorist Of Political Economy And Social Philosophy, London: Palgrave Macmillan.

Yueh, L. 2019. The Great Economists, How Their Ideas Can Help Us Today, New York: Penguin.

EKLER

Ek-1: James M. Buchanan’ın Kamu Ekonomisi, Kamu Maliyesi, Kamu Tercihi, Anayasal İktisat, Anayasal Maliye Alanlarından Seçilmiş Başlıca Eserler (Kronolojik Sıralama)

Buchanan, J.M. 1949. “A Pure Theory of Government Finance: A Suggested Approach.” Journal of Political Economy 57 (6): 496–505.

Buchanan, J.M. 1950. “Federalism and Fiscal Equity.” The American Economic Review 40 (4): 583–599.

Buchanan, J. M. 1952. “The Pricing Of Highway Services”. National Tax Journal, 5, 97–106.

Buchanan, J. M. 1956. “Private Ownership And Common Usage: The Road Case Re-Examined.” Southern Economic Journal, 22(3), 305–316.

Buchanan, J.M. 1958. Public Principles of Public Debt: A Defense and Restatement, Homewood, Ill.: Richard D. Irwin.

Buchanan, J.M. 1960. The Public Finances. Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Illinois.1969. (Bu kitap daha sonra geliştirilerek ortak yazarlı olarak yayınlanmıştır: Buchanan, J.M. & Marilyn Flowers, The Public Finances. Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Illinois.1975.)

Buchanan, J.M. 1960. Fiscal Theory & Political Economy, Chapel Hill: University of North Carolina Press. (1965 yılında Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.)

Buchanan, J.M. 1963. "The Economics of Earmarked Taxes," Journal of Political Economy 71 (October 1963): 457–69.

Buchanan, J.M. & F. Forte. 1963. "Fiscal Choice through Time: A Case for Indirect Taxation?" National Tax Journal 17 (June 1964).

Buchanan, J.M. 1964. "Public Debt, Cost Theory, and the Fiscal Illusion," in: Public Debt and Future Generations, ed. James M. Ferguson (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1964, 150–63.

Buchanan, J.M. 1967. "Fiscal Policy and Fiscal Preference," Papers on Non-Market Decision Making 1 (March 1967): 1–10.

Buchanan, J.M. 1967. Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Buchanan, J.M. & R.E. Wagner, 1967. Public Debt in a Democratic Society. Washington: American Enterprise Institute.

Buchanan, J.M. 1968. The Demand and Supply of Public Goods, Chicago: RandMcNally Co.

Buchanan, J.M. & R.E. Wagner, 1977. Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes. New York: Academic Press.

Buchanan, J.M. & R.E. Wagner (Ed.) 1978. Fiscal Responsibility in Constitutional Democracy. Leiden: Martinus Nijhoff.

Brennan G. and J. M. Buchanan. 1980. The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution, Cambridge: Cambridge University Press.